

Дамоўная дакументацыя ў справаводстве органаў епархіяльнага кіраўніцтва хрысціянскіх канфесій на беларускіх землях у канцы XVIII – пачатку XX ст.

Антановіч З.В.

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск

У артыкуле разглядаецца дамоўная дакументацыя як сукупнасць дакументаў, якімі ажыццяўлялася ўзаемадзеянне органаў епархіяльнага кіраўніцтва хрысціянскіх канфесій на беларускіх землях з органамі дзяржаўнай улады розных узроўняў, прадстаўніцтвамі іншых канфесій і прыватнымі асобамі, аб'ектам якіх выступалі маёмасці або віды работ.

Мэтай артыкула з'яўляецца выяўленне спецыфікі дамоўнай дакументацыі як падсістэмы канфесійнай дакументацыі ў справаводстве органаў епархіяльнага кіраўніцтва хрысціянскіх канфесій на беларускіх землях у канцы XVIII – пачатку XX ст.

Матэрыял і метады. *У артыкуле прадстаўлены кампаратыўны аналіз дамоўнай дакументацыі органаў епархіяльнага кіраўніцтва хрысціянскіх канфесій на падставе шырокага кола архіўных крыніц і нарматыўных дакументаў Расійскай імперыі ў галіне справаводства з прымяненнем гісторыка-генетычнага і гісторыка-параўнальнага метадаў.*

Вынікі і іх абмеркаванне. *Аўтарам разглядаецца відавы склад, структура і спецыфіка зместу дакументаў, якімі фіксаваліся дамоўныя адносіны згаданых органаў з контрагентамі. Аднаведна, да дамоўнай дакументацыі па функцыянальным прызначэнні і сукупнасці дакументаў могуць быць аднесены матэрыялы па распараджэнні канфесійнай маёмасцю (арэнда, продаж, набыццё) і рамонтна-будаўнічых працах (рамонт і пабудова храмаў, іншых будынкаў для патрэб духавенства).*

Заклучэнне. *Дамоўныя стасункі дакументаваліся пры дапамозе кантрактаў, перапіскі і копіі журналаў (праколаў), а таксама праектнай і тэхнічнай дакументацыі пры неабходнасці. Пры стварэнні дакументаў канфесійныя аспекты праяўляліся ў мовах афармлення ўнутранай дакументацыі, тэрмінах арэнды, узроўнях узгаднення і захоўвання дакументаў. Улічваючы распаўсюджанасць гэтых практык і дакументаў, увадзенне ў навуковы ўжытак дамоўнай дакументацыі пашырыць крыніцавую базу даследаванняў не толькі па канфесійнай гісторыі Беларусі і замежжа, фінансава-гаспадарчага стану прадстаўніцтваў, але і развіццю грамадзянскага права, эканомікі, справаводства, архіўнай справы, генеалогіі і іншых навук.*

Ключавыя словы: *дамоўная дакументацыя, кантракт, праваслаўная царква, рымска-каталіцкая царква, уніяцкая царква, евангелічная царква, маёмасць, арэнда царкоўнай маёмасці, справаводства.*

(Ученые записки. – 2024. – Том 39. – С. 12–17)

Contractual Documentation in the Records Management of Cristian Diocesan Administration in Belarusian Lands in the Late 18th – Early 20th Centuries

Antanovich Z.V.

Belarusian State University, Minsk

The article examines the contractual documentation as a complex of documents used for the interaction of the bodies of the diocesan administration of Christian denominations in Belarusian lands with state authorities of various levels, representatives of other denominations and private individuals, the objects of which were property or types of work.

The purpose of the article is to reveal the specifics of contractual documentation as a subsystem of denominational documentation in the administration of Christian diocesan bodies in Belarusian lands in the late 18th and early 20th centuries.

Material and methods. *The article presents the comparative documentation of Christian diocesan bodies on the basis of a wide range of archival sources and regulations of the Russian Empire in the field of record management with the application of historical-genetic and historical-comparative methods.*

Findings and their discussion. The author examines the type composition, structure and specifics of the content of the documents that recorded the contractual relations of the mentioned bodies with counterparties. Accordingly, the contractual documentation on the functional purpose and set of documents can include materials on the disposal of religious property (rent, sale, purchase) and repair and construction work (repair and construction of temples, other buildings for the needs of the clergy).

Conclusion. Contractual relations were documented with the help of contracts, correspondence and copies of logs (protocols), as well as design and technical documentation if necessary. When creating documents, religious aspects were manifested in the languages of internal documentation, lease terms, levels of agreement and storage of documents. Taking into account the prevalence of these practices and documents, the introduction of contractual documentation into scientific use will expand the source base of research not only on the religious history of Belarus and abroad, the financial and economic status of representations, but also on the development of civil law, economics, records management, archival work, genealogy and other sciences.

Key words: contractual documentation, contract, Orthodox Church, Roman Catholic Church, Uniate Church, Evangelical Church, property, rental of church property, records management.

(Scientific notes. – 2024. – Vol. 39. – P. 12–17)

Хрысціянскія канфесіі мелі разгалінаваную адміністрацыйна-тэрытарыяльную структуру на беларускіх землях, якая ўдасканалвалася на працягу іх існавання, аднак ніжэйшыя іх прадстаўніцтвы, такія як цэрквы, касцёлы і кірхі незалежна ад гэтага атрымлівалі грашовую і зямельную падтрымку ад прыхаджан. Нерухомыя і рухомыя маёмасці з'яўляліся для духавенства крыніцай прыбыткаў, якія накіроўваліся на падтрымку кліру і ўтрыманне храмаў, што патрабавала значнага дакументавання ўсіх дзеянняў для надання ім прававога статусу. Аднак у гістарыяграфіі пераважная ўвага акцэнтуюцца на непасрэдна гаспадарча-фінансавай і прававой праблематыцы. Напрыклад, А.М. Філатава канстатавала, што прадстаўніцтвы праваслаўнай, уніяцкай, лютэранскай і рэфарматарскай цэркваў маглі распараджацца даходамі ад фондушоў і сдачы ў арэнду маёмасцей, дала характарыстыку прыбыткаў ад маёмасцей рымска-каталіцкай царквы [1, с. 44; 47–49; 56–57; 78–79; 91; 134]. У дачыненні ўніяцкага святарства праблематыку арэндных адносін адзначыў Д.В. Лісейчыкаў [2, с. 80]. Расійскія даследчыкі А.В. Іванова і М.М. Уладзіміраў разгледзелі эвалюцыю асноўных прававых падыходаў да арэнды маёмасцей і прыйшлі да высновы, што нарматыўныя дакументы толькі акрэслівалі дамоўныя адносіны, нават на ўзроўні дэфініцыі асноўных паняццяў [3]. Д.А. Самародаў вылучыў вехамі развіцця расійскага грамадзянскага і дамоўнага права першую чвэрць XVIII ст., калі пад уплывам заходне-еўрапейскіх традыцый і інстытутаў яны былі сфарміраваны ў Расійскай імперыі, і 1830-я гг., калі асноўныя палажэнні былі кадыфікаваны ў Зводзе законаў Расійскай імперыі і выкарыстоўваліся да пачатку XX ст. [4, с. 37–38]. Пры гэтым дамоўная дакументацыя канфесіянальных прадстаўніцтваў з пункту гледжання справаводства і кампаратывнага аналізу яе вядзення органамі епархіяльнага кіраўніцтва хрысціянскіх канфесій не выступалі аб'ектамі спецыяльных даследаванняў.

Матэрыял і метады. Дамоўная дакументацыя шырока прадстаўлена ў архіўных фондах органаў канфесіянальнага кіраўніцтва за перыяд іх функцыянавання [5–11], што дала магчымасць з прымяненнем гісторыка-генетычнага і гісторыка-параўнальнага

метадаў выявіць змены ў відавым складзе дакументаў, спецыфіку іх зместу, справаводства і падыходаў да апэратывнага і пастаяннага захоўвання ў згаданых органах. Пры гэтым параўноўваліся азначаныя аспекты ў вядзенні дамоўнай дакументацыі органамі епархіяльнага кіраўніцтва хрысціянскіх канфесій на беларускіх землях у канцы XVIII – пачатку XX ст., а таксама яе адпаведнасць агульнадзяржаўным патрабаванням [12–16]. Гэта дазволіла выявіць ролю органаў канфесіянальнага кіраўніцтва ў рэгуляванні дамоўных адносін [17–19].

Вынікі і іх абмеркаванне. Дамоўная дакументацыя з'яўляецца асобнай падсістэмай канфесіянальнай справаводнай дакументацыі, якая аб'ядноўвае дакументы па перадачы маёмасці (зямлі, пабудовы, іх частак) ў арэнду, яе продажы або абмене канфесіянальнымі прадстаўніцтвамі, а таксама выкананні розных работ на іх карысць [3, с. 9]. У заканадаўстве Расійскай імперыі царкоўныя маёмасці вылучаліся ў асобную катэгорыю, а стараверы і сектанты атрымалі права валодання і распараджэння імі пасля 1905 г. [15, арт. 413]. Пры гэтым выкарыстоўваўся комплекс дакументаў абумоўлены патрабаваннямі расійскіх нарматыўных актаў у азначанай сферы і справаводстве і спецыфікай кожнай з канфесій [14, спр. 19, арк. 692–712 адв.; 16]. Асноўнымі відамі дакументаў былі рапарт прадстаўніка духавенства, праект і кантракт, журналы (пратакты ў евангелічных абшчынах). Да іх у выпадку арэнды самімі канфесіянальнымі прадстаўніцтвамі маёмасцей давалася перапіска з органамі дзяржаўнай улады і ўказы органаў канфесіянальнага кіраўніцтва і кіраўнікоў епархій, а ў выпадку прадстаўлення іншых уладальнікаў таксама даверанасці на распараджэнне маёмасцю, пры неабходнасці – прашэнні прыватных арандатараў. Пры наняцці работнікаў для выканання будаўніча-рамонтных прац у справах маецца праектная і тэхнічная дакументацыя (схемы, чарцяжы, мапы), якая ўзгадняялася з губернскім архітэктарам з 1826 г. для праваслаўнай царквы і 1830 г. – для інаслаўных [12, т. 1, арт. 186; т. 5, арт. 4165]. Акрамя гэтых дакументаў, далучаліся акты, сметы, тлумачальныя запіскі да іх, перапіска з канфесіянальным кіраўніцтвам і органамі дзяржаўнай улады, квіткі.

Рапарты і журналы (пракаколы) як унутрыканфесіянальныя дакументы складаліся на мове канфесій да ўвядзення патрабаванняў па рускамоўным афармленні. У рымска-каталіцкай царкве гэта пачалося з 1840-х гг. [6, воп. 24, спр. 3050, арк. 1–5; воп. 32, спр. 129, арк. 1–3адв.], а ўніяцкая і евангелічныя царквы ў справаходстве карысталіся дзвюма мовамі. Першая са згаданых – рускай і польскай, а другія – нямецкай і польскай [7, спр. 15]. Рапарты накіроўваліся ў органы епархіяльнага кіраўніцтва і насілі інфарматыўны і суправаджальны характар. У першым выпадку кансісторыям і кіраўнікам епархіяльных адзінак паведамлялася пра намер мясцовага духавенства распарадзіцца маёмасцю і ход узгаднення справы, а ў другім – перадача дакументаў на разгляд. Незалежна ад пазначанага, рапарты ўключалі адрасата і адрасанта, дату і месца складання, а іх змест падзяляўся на ўступ з характарыстыкай абставінаў справы пры неабходнасці і канкрэтныя дзеянні, пра якія паведамлялася. У праваслаўнай царкве ролю пасрэдніка паміж ніжэйшым клірам і кансісторыямі выконвалі благачынныя, а ў рымска-каталіцкай – дэканы, што ўпарадкавала падачу заяў да разгляду. Журналы і пракаколы як від пракакольнай дакументацыі мелі вызначаную форму [20]. Пры гэтым зацверджаны епіскапам чыставы асобнік выніковага журналу далучаўся да справы аб арэндзе ў праваслаўных кансісторыях [5, спр. 18306, арк. 5–8адв.], а чарнавыя асобнікі – у рымска-каталіцкіх [6, воп. 2, спр. 3376; воп. 6, спр. 402].

Найбольш цікавымі відамі дакументаў з’яўляюцца кантракты як пісьмовыя дамовы, якія заключаліся па ўзаемным пагадненні бакоў. У справаходстве органаў епархіяльнага кіраўніцтва кантракты адпавядалі па класіфікацыі цывільнай дакументацыі явачным актам, пад якімі разумеліся “наёмныя запісы” – акты аб найму або перадачы ва ўтрыманне нерухамай маёмасці, а таксама “падрадныя запісы” або “дамовы”, якімі адзін з бакоў уласным коштам абяцаў выканаць працы або даставіць рэчы, а іншы – аплаціць [21, с. 27–28].

Дамовы (кантракты) складаліся ў некалькіх асобніках у залежнасці ад колькасці бакоў, аднак гэта не адзначалася на саміх дакументах. Уніяцкімі кансісторыямі ў пачатку XIX ст. кантракты складаліся на польскай або рускай мовах [9, воп. 1, спр. 2, арк. 35], а іншымі – на мовах афармлення ўнутрыканфесіянальнай дакументацыі. Аднак, калі ўнутраная дакументацыя афармлялася на звычайнай паперы, то кантракты – на гербавай паперы [6, воп. 28, спр. 9, арк. 1–2; 7, воп. 1, спр. 173, арк. 2–2адв.; 10, воп. 8, спр. 19]. Пераважна яны захоўваліся ў кансісторыях і прадстаўніцтвах веравызнання, а таксама ў контрагента. Пры гэтым у кансісторыях яны фарміраваліся ў адпаведныя справы, а ў рымска-каталіцкіх таксама капіраваліся ў справы пракаколаў кантрактаў у 1830-я гг. [6, воп. 27, спр. 101]. Гэта, відавочна, звязана з колькасцю скаргаў, падчас разгляду якіх адзначалася, што часам маёмасці здаваліся без дамовы, а таксама на невыгодных і незаконных умовах, або ў выпадку неаплаты прадстаўніцтвамі царквы пра-

цы падрадчыкаў. З-за колькасці зваротаў, у прыватнасці, Магілёўскай рымска-каталіцкай кансісторыяй пацвярджалася неабходнасць узгаднення з ёю ўсіх дамоў [6, воп. 28, спр. 9, арк. 16–16адв.]. Гэты тэзіс пацвярджае скарга Віктара Александровіча, арандатара за-сценка Паўлікава Рэжыцкага пав. Віцебскай губ., на пробашча Дрысенскага касцёла Юзафа Вайцахоўскага [6, воп. 6, спр. 141, арк. 4–7, 12–17].

Расійскімі нарматыўнымі дакументамі рэгламентаваўся парадак заключэння дамоў [15, арт. 571]. У прыватнасці, апісанне маёмасцей ажыццяўлялася ў прысутнасці 2–3 сведак саслоўнай прыналежнасці як уласнік, аднак маглі абысціся без апошняга [22, с. 146]. У дачыненні канфесіянальных прадстаўніцтваў рашэнні аб продажы маёмасцей прымалі Сінод, Рымска-каталіцкая калегія, Генеральная евангелічна-лютэранская кансісторыя на правах губернскіх месцаў, а таксама Літоўскі сінод [15, арт. 1503]. Найбольш значныя справы разглядаліся праз органы дзяржаўнага кіраўніцтва з 1831 г. [12, т. 6, арт. 4544].

Неабходна адзначыць, што набыццё і продаж маёмасцей адбываліся радзей за іх перадачу прадстаўніцтвамі ў арэнду, што, відавочна, звязана з перавагамі апошняга з пазначаных віду дамоўных адносін як крыніцы прыбытку. Напрыклад, Полацкая ўніяцкая кансісторыя ў 1826 г. ад арэнды атрымлівала 5860 руб. 32 кап. [10, воп. 5, спр. 54, арк. 175–175адв.]. Але, гэты спосаб не з’яўляўся абсалютна надзейным з-за магчымасцей нявыплат, як у 16 арандатараў пляцаў Полацкага Сафійскага сабору, якія затрымалі 1200 руб. 50 кап. [9, воп. 1, спр. 2, арк. 9–9адв.].

Арандатарамі маглі выступаць прыватныя асобы, органы дзяржаўнай улады і ўласна кансісторыі, а таксама святарства. Першыя маглі быць мясцовымі жыхарамі або мець працоўныя сувязі з органамі епархіяльнага кіраўніцтва. Пры гэтым, царкоўныя землі, якія перадаваліся членам праваслаўнага прычту, маглі імі перадавацца ў арэнду, але не пад будаўніцтва [15, арт. 1700, 1711, 1712; 17, арт. 106, 137]. У першым са згаданых выпадкаў па прадстаўленні благачынных у кансісторыях арганізаваліся таргі, на якія заяўляліся зямельныя памеры або пабудовы, і ўмовы арэнды. У выпадку адсутнасці конкурсу маёмасці маглі здавацца любому прэтэндэнту па ўзгадненні з кансісторыяй, як у 1816 г. адбылося з млынамі Пінскага Багаяўленскага і Слуцкага Спаса-Іллінскага манастыроў, калі на іх з’явіўся толькі пасэсар казённага с. Мухаед Рэчыцкага пав. Якаў Казлоўскі, які прапанаваў па 60 руб. асігнацыямі штогадова на 12 гадоў [5, спр. 4165, арк. 13–14адв.].

Перадача ў арэнду прадстаўнікам духавенства і служачым кансісторыі вырашалася праз апошнюю па рэзалюцыі кіраўніка епархіяльнай адзінкі. Будынкі для органаў епархіяльнага кіраўніцтва знаходзіліся ў веданні кансісторыі пад наглядом епархіяльнага кіраўніка [17, арт. 140–141]. Напрыклад, канцылярыст Мінскай праваслаўнай кансісторыі Канстанцін

Зяленскі ў 1845 г. прасіў пляц зямлі архірэйскага дома пад назвай Круты Бераг за гарадскім садам па цячэнні Свіслачы [5, спр. 19253, арк. 1–3адв.].

З прапановай арэнды маглі звяртацца таксама дзяржаўныя органы. Напрыклад, у 1808 г. ініцыявала арэнду памяшканняў губернскае праўленне для захавання солі, якую збіраліся перамясціць з арганізацыяй 40 амбараў у наступным годзе ў м. Парычы [5, спр. 2090, арк. 1–3адв.]. У 1853 г. Быхаўскае павятовае казначэйства арандавала дом плябані мясцовага касцёла [6, воп. 2, спр. 4438], а ў 1874 г. – Палата дзяржаўных маёмасцей у Нідзермуйжскага касцёла памяшканні для землямераў [6, воп. 2, спр. 6151].

Арандатарамі выступалі і кансісторыі, як Магілёўская рымска-каталіцкая ў 1845–1848 гг. для ўласнага размяшчэння ў каменным доме купца Шая Шура на вул. Ветранай [6, воп. 2, спр. 3165, арк. 1–2адв.], а пасля пажару ў Магілёве 1847 г. перамясцілася ў новыя памяшканні, якія належалі купцу Гіршу Аранзону [6, воп. 2, спр. 3165, арк. 24–27адв.].

Уступ кантракту быў уніфікаваным і ўключаў даціроўку і пазначэнне бакоў, абставінаў заключэння дамовы. У асноўнай частцы апісвалася нерухомае маёмасць і колькасць сялян. Акрамя таго, у дамовах арэнды пазначаўся тэрмін і кошт (лічбамі і пропісцю). Напрыклад, Слуцкая Успенская Мікалаеўская саборная царква не мела акрамя Пасадскай гары зямлі і яе палова перадавалася ў арэнду сялянам за 300 руб. срэбрам штогод. У той час падкрэслівалася наяўнасць межавой мапы і фундушоў на зямлю [5, спр. 40603]. У 1870 г. 18 дз. 850 саж. зямлі Новасвержанскай Успенскай царквы з-за аддаленасці ад месца жыхарства прычту перадавалася ў арэнду мясцовым жыхарам за 30 руб. срэбрам у год [5, спр. 40902, арк. 118–122]. Пры гэтым у пачатку XX ст. магілёўскім епархіяльным кіраўніцтвам адзначалася, што попыт на здачу ў арэнду царкоўных зямель узрос [8, воп. 1, спр. 139, арк. 17–56].

У асноўнай частцы кантракта паслядоўна прад'яўляліся правы і абавязкі гаспадара і арандатара, правілы карыстання маёмасцю, адказнасць за пашкоджанне. Адсутнасць любога з пазначаных элементаў з'яўлялася прычынай накіравання кантракту на дапрацоўку [6, воп. 6, спр. 138, арк. 3–бадв.]. Гэтыя ўмовы падзяляліся на неабходныя і адвольныя [15, арт. 1425–1428]. У кантракце, падпісаным 25 чэрвеня 1818 г. з Я. Казлоўскім, падрабязна былі распісаны абавязкі арандатара з пазначэннем даты выплат – 25 чэрвеня, а таксама кампенсацыю выдаткаў на рамонт. Пры пратэрміноўцы арандатар павінен быў выплаціць 660 руб. пад гарантыяй уласнай рухомай і нерухомай маёмасці незалежна ад месца яе знаходжання [5, спр. 4165, арк. 38–39], хаця ў адпаведнасці з нарматыўнымі актамі Расійскай імперыі за гэта фізічнай асобе накладалася аднаразовае спагнанне ў памеры 3% ад невыплачанай сумы [15, арт. 1573]. Усім арэндадаўцамі прадугледжвалася магчымасць перадачы маёмасцей іншаму арандатару пры невыкананні ўмоў нават да зносу пабудовы арандатара

[9, воп. 1, спр. 2, арк. 35]. У іншым выпадку пры нявыплаце арэнды эканомія архірэйскага дома мела права забраць маёмасці разам з пабудовамі без суда [5, спр. 19253, арк. 1–3адв.]. Мог прадугледжвацца далейшы лёс маёмасцей. Так, пасля заканчэння тэрміну арэнды па яе ўмовах К. Зяленскім, калі будуць прэтэндэнты з вышэйшай аплатай, то маёмасці перадаваліся б ім, аднак К. Зяленскаму яны павінны былі выплаціць па агульнай ацэнцы кошт пабудовы. Яму на працягу арэнды забаранялася перадаваць арэнду з таргоў і пад карчму [5, спр. 19253, арк. 1–3адв.]. Пры перадачы ў арэнду Слуцкай кірхай пляцу Лейзеру Беніямінавічу Гельфанду на 3 гады за 180 руб. штогадова на ўмове перадаплаты і 30 кап. штодзённа пры ператэрміноўцы прапісвалася, што арандатар захоўваў сад, але збіраў садавіну і павінен быў вызваліць зямлю з выпадку яе продажы або будаўніцтва дома для пастара [7, воп. 1, спр. 173, арк. 6–бадв.].

Істотнай структурнай часткай кантракта з'яўляліся яго ўмовы, якія былі вызначаны ацэнкай маёмасці, яе якасцямі, рынкавай сітуацыяй, прававымі абмежаваннямі, патрэбамі канфесіянальнага прадстаўніцтва. Кошт маёмасці пры яе набыцці ў часовае або пастаяннае карыстанне залежаў ад дзяржаўных расцэнак. Напрыклад, эмхерынскі парох Рыгор Акаловіч узяў у арэнду плебанію ў мясцовага адміністратара Юзафа Нарбута. Паводле інвентара 1823 г. яна каштавала 120 руб., а праз тры гады – на 30 руб. ніжэй, што выклікала скаргу арандатара на адміністратара ў кансісторыю [10, воп. 6, спр. 2, арк. 1–1адв.]. У іншым выпадку знізіць кошт арэнды па стане пабудовы і спустошанасці зямлі ўгоддзя Мярзінка Стыглоўскага касцёла з-за перадачы ў штогадовае ўтрыманне розным арандатарам з адначасовым павелічэннем тэрміну да 9 гадоў прасіў пробашч Ян Валентыновіч. Пры гэтым сярод умоў была акрэслена колькасць галоў хатняй жывёлы і дрэў, магчымасць арганізацыі дазволенах заканадаўствам Расійскай імперыі прамысловых пабудовы, а таксама супрацьпажарнай бяспекі або страхаванне ад пажару [6, воп. 6, спр. 138, арк. 2–бадв.].

У выпадку адзінай заявы на таргі арандатар мог прапанаваць уласны кошт, як Я. Казлоўскі суму ў 60 руб. асігнацыямі штогадова. Пры гэтым ён абяцаў упарадкаваць і адбудаваць млыны, аднак калі дрэва будзе бясплатным або не выплочваць арэнду за адзін год, паставіць новыя камяні, адрамантаваць масты і іншую неабходную для дзейнасці млыноў інфраструктуру [5, спр. 4165, арк. 13–14адв.]. Цікава вызначаўся кошт арэнды для К. Зяленскага. Ён планаваў узвесці на пэўнай тэрыторыі ў 160 кв. сажань дом і іншыя пабудовы за аплату па 1 кап. срэбрам, што складала гадавы чынш 1 руб. 60 кап., а таксама выконваць гарадскія павіннасці [5, спр. 19253, арк. 1–3адв.]. Кошт арэнды келляў Пінскага Багаяўленскага праваслаўнага манастыра прапаноўвалася вызначаць па захоўваемым пудам солі: па 1 кап. за 1 пуд солі [5, спр. 2090, арк. 1–3 адв., 7–8адв.]. Калі ўмовы былі невыгодныя, то адмаўлялася ў здзелцы,

напрыклад у 1897 г. дваранка Міхаліна Фабіянаўна Няміра прапанавала выкупіць арэндны пляц зямлі Мінскага кафедральнага сабора за 300 руб., аднак сажань у гэтым месцы каштавала 10 руб., а ў яе прапанове атрымлівалася па 50 кап., таму ёй было адмоўлена ўказам [5, спр. 41738, арк. 3–4].

Неабходна таксама адзначыць, што пры перадачы маёмасцей паміж канфесіянальнымі прадстаўніцтвамі арэндныя адносіны не прыпыняліся. У 1830 г. Полацкай кансісторыяй ад імя епіскапа быў аддадзены на год пляц зямлі полацкай архікатэдры на вул. Палтаўскай полацкаму мешчаніну Моўшу Абрамовічу-Рагольскаму за 2 руб. асігнацыямі штогадова. Пры гэтым яму дазвалялася будаваць і жыць на гэтым месцы, а таксама здаваць яго ў арэнду пры ўзгадненні з кансісторыяй. Кантракт падпісалі эканом архірэйскага дома і полацкі дэкан. Арэндныя адносіны працягваліся да 1838 г. і штогадова афармляліся квіткі аб аплаце арэнды. Пры гэтым пляц перайшоў да семінарыі ў 1835 г. разам з арэндай. Квіток уключаў імя і прозвішча арандатара, дату і суму, што замацоўвалася падпісам сакратара арэндадаўцы [10, воп. 8, спр. 19].

Нарматыўнымі актамі Расійскай імперыі арэндныя адносіны прадугледжваліся на тэрмін да 12 гадоў. Таму значным выключэннем з’яўляецца арэнда маёмасці Магілёўскай Успенскай царквы Аронам Нісанавым Галынкіным ў 1857 г. на 25 гадоў з 1 красавіка 1857 па 1882 г. [8, воп. 1, спр. 27, арк. 32–33адв.]. Мінімальны тэрмін складаў год, што часта выкарыстоўвалася ўніяцкай царквой. Так, у 1813 г. пляц Полоцкага ўніяцкага кафедральнага сабора ў Валатоўках аддалі Лейзеру Рыбакову на год за 1 руб. 50 кап. [9, воп. 1, спр. 2, арк. 35].

Дамовы заключаліся таксама на будаўніцтва, напрыклад, новай драўлянай царквы пры Будніцкім манастыры ў 1851 г. Спачатку складаўся тарговы ліст, а падчас таргоў была аформлена табліца: прадмет торгу, аб’яўлены кошт, прапановы з пазначэннем кошту [8, воп. 1, спр. 27, арк. 5–6]. Кантракты таксама заключаліся на рамонт пабудовы. Напрыклад, Мінская рымска-каталіцкая кансісторыя ў 1845 г. такім чынам аформіла з майстрамі па выкладцы цэглы Іванам Грыгаровічам, Феліцыянам Галіўскім, а таксама цесляром Ёселем Коганам, якія павінны былі рамантаваць будынак кансісторыі [6, воп. 24, спр. 2256, арк. 6–бадв.]. У 1850 г. Мінскай рымска-каталіцкай кансісторыяй быў заключаны кантракт з купцом Еляй Ляхоўскім на ўзвядзенне двухпавярховай прыбудовы за 730 руб. У апошнім выпадку далучаліся таксама планы прыбудовы, акт агляду дома членамі Мінскай губернскай будаўнічай камісіі (інжынерам, архітэктарам і яго памочнікам), тлумачальная запіска да сметы, прыхода-расходная кніга пабудовы, квіткі на суму [6, воп. 24, спр. 3376, арк. 13–22адв., 65–75адв., 76–77, 112].

Пры найме на выкананне пэўных работ пазначацца павінен быў кошт, а таксама забеспячэнне працоўных утрыманнем і месцам жыхарства падчас працы. Апошнія кансісторыямі не адзначалася, пераважна

таму, што наймалі яны мясцовых работнікаў, як мешчаніна П. Пяткевіча для рамонту печаў у мінскай праваслаўнай кансісторыі [5, спр. 17374, арк. 8–9], або А. Сядова для пашырэння сцеляжнай плошчы ў архіве магілёўскай кансісторыі. У апошнім выпадку дадаваліся заключэнні архітэктара А.Д. Фіялкоўскага і наглядача будынкаў Рымска-каталіцкай духоўнай калегіі і архідыяцэзіяльнага кіраўніцтва Л. Ляскевіча, а дамоўленасці былі вуснымі. Цікава, што з А. Сядова бралі распіску аб бясплатным выпраўленні недахопаў выканання работ [6, воп. 25, спр. 42, арк. 94–95, 100–100адв., 103–104].

Падпіс ставіўся ў тым жа радку, дзе заканчваўся змест кантракту. Без засведчання дамова лічылася несапраўднай, а на працягу сямі дзён пасля гэтага можна было ўносіць змены. Пры непісьменнасці асобы прадугледжвалася прысутнасць паверанай асобы з азначэннем гэтых абставін у акце, чым часта карысталіся органы епархіяльнага кіраўніцтва [21, с. 110–119]. У вядзенні дамоўнай дакументацыі лютэранскіх цэркваў мела спецыфіка. Дамовы падпісваліся намеснікам савета кірхі і яго членамі. Напрыклад, у Мінскай кірсе яе падпісалі 7 чалавек у 1884 г. пры здачы кватэры на вул. Захар’еўскай на год стаматолагу Браніславу Францавічу Канстаньскаму за 330 руб. Яму таксама прапісвалася права карыстання вадой, а выплаты ён павінен быў уносіць кожную трэць года і яны афармляліся распіскамі члена савета, на адваротным баку або ніжэй дамовы [7, воп. 1, спр. 173, арк. 2–2адв.]. Пробсты лютэранскіх кірхаў замацоўвалі кантракты таксама натарыяльна. Напрыклад, у 1871 г. кантракт на шасцігадовую арэнду аптэкі Слуцкай кірхі паміж правізарам В. Шмідтам і Мінскай кірхай быў замацаваны публічным натарыусам О. Нефцелем [7, воп. 1, спр. 104, арк. 5–6].

Заклучэнне. Такім чынам, дамоўная дакументацыя па функцыянальным прызначэнні і сукупнасці дакументаў можа падзяляцца на распараджэнне нерухомымі маёмасцямі і будаўніча-рамонтныя працы. Агульнымі відамі дакументаў з’яўляліся дамова, перапіска (рапарты, адносіны і інш.) з органамі епархіяльнага і мясцовага кіраўніцтва, копіі журналаў. У першым выпадку імі і абмяжоўваліся, а ў другім – дадавалася практная і тэхнічная дакументацыя. Мела адрозненне апісанне зместу дамоўнага дакумента – кантракта. У ім прапісваліся або памеры маёмасці і колькасць насельніцтва, або рабіліся спасылкі на практную і тэхнічную дакументацыю, якая дадавалася, а таксама атрыманыя дазволы з падрабязным апісаннем будаўнічых матэрыялаў і іх гатункаў, і падпісваў акрамя контрагентаў архітэктар. Пры вядзенні дамоўнай дакументацыі захоўвалася нарматыўная база Расійскай імперыі ў парадку і афармленні асноўных відаў дакументаў, а канфесіянальная спецыфіка працягвалася ў моўных аспектах, этапах узгаднення і захоўванні дакументацыі.

Контрагентамі выступалі дзяржаўныя органы і ўстановы, духавенства і прыватныя асобы. Праваслаўная,

рымска-каталіцкая і ўніяцкая цэрквы ў асноўным перадавалі ў арэнду зямельныя або нерухомыя маёмасці, таму арандатарамі былі пераважна сяляне або памешчыкі, а пратэстанцкія кірхі, якія змяшчаліся ў гарадах, часта здавалі памяшканні, таму сярод прыватных асоб было больш мяшчан. Канфесіянальная палітыка ў дачыненні маёмасцей таксама адрознівалася. Праваслаўныя і рымска-каталіцкія прадстаўніцтвы маглі перадаваць у арэнду маёмасці на 12 гадоў, уніяцкія пераважна аддавалі на год з далейшым працягам адносін, а лютэранскія – ад трох да шасці гадоў. Пры гэтым апісваліся канкрэтныя абавязкі пры невыкананні ўмоў, вызначаныя стаўленнем органаў канфесіянальнага кіраўніцтва.

Улічваючы распаўсюджанасць, відавы склад і захаванасць дамоўнай дакументацыі ў справядстве органаў епархіяльнага кіраўніцтва хрысціянскіх канфесій, яе інфармацыйны патэнцыял не абмяжоўваецца гаспадарча-фінансавым станам прадстаўніцтваў, і можа быць цікавым для даследчыкаў грамадзянскага права, эканомікі, справядства, архіўнай справы, генеалогіі і іншых навук і дапаможных дысцыплін.

Літаратура

1. Филатова, Е.Н. Конфессиональная политика царского правительства в Беларуси. 1772 – 1860 гг. / Е.Н. Филатова. – Минск: Белорус. наука, 2006. – 192 с.
2. Лісейчыкаў, Д.В. Штодзённае жыццё ўніяцкага парафіяльнага святара беларуска-літоўскіх зямель 1720–1839 гг. / Д.В. Лісейчыкаў. – Мінск: Медысон, 2011. – 198 с.
3. Иванова, Е.В. Аренда земли в истории российского государства / Е.В. Иванова, Н.Н. Владимиров // *Oeconomia et Jus*. – 2017. – № 4. – С. 7–12.
4. Самородов, Д.А. К вопросу о сущности гражданско-правового договора и договорного права / Д.А. Самородов // *Вестн. Моск. ун-та имени С.Ю. Витте. Сер. 2. Юридические науки*. – 2023. – № 1(36). – С. 35–42. – DOI 10.21777/2587-9472-2023-1-35-42.
5. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (НГА Беларусі). – Ф. 136. Воп. 1.
6. НГА Беларусі. – Ф. 1781.
7. НГА Беларусі. – Ф. 1952.
8. НГА Беларусі. – Ф. 2301.
9. НГА Беларусі. – Ф. 2531.
10. НГА Беларусі. – Ф. 3245.
11. Lietuvos nacionaline Martyno Mažvydo biblioteka. – Ф. 93. Lietuvos evangelikų reformatų sinodas. VII.
12. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе: в 55 т. СПб.: Тип. II отд. собств. ЕИВ канцелярии, 1830–1884.
13. Полное собрание законов Российской империи. Собрание третье: в 33 т. – СПб.: Тип. II отд. собств. ЕИВ канцелярии, 1884–1913.
14. Российский государственный исторический архив. – Ф. 1329. Оп. 1.
15. О порядке приобретения и укрепления прав на имущества вообще // *Свод законов Российской империи*. – Санкт-Петербург: Печатано в типографии II-го Отделения Собственной Его Императорского Величества канцелярии, 1857. – Т. 10. – 1857. – С. 73–181.
16. Свод учреждений государственных и губернских // *Свод законов Российской империи*. – Санкт-Петербург: Печатано в типографии II-го Отделения Собственной Его Императорского Величества канцелярии, 1832. – Т. 2. – 1832. – 1042 л.
17. Устав духовных консисторий – Санкт-Петербург: Синодальная типография, 1843. – 193 с.
18. Устав духовных консисторий с дополнениями и разъяснениями Святейшего Синода и правительствующего Сената / сост. М.Н. Палибин. – Санкт-Петербург: Юридический книжный магазин Н.К. Мартынова, 1900. – 232 с.
19. Lietuvos valstybės istorijos archyvas. – Ф. 694. Ар. 1. В. 1686, 1687.
20. Антановіч, З.В. Пратакольная дакументацыя кансісторый хрысціянскіх веравызнанняў у беларускіх губернях (па матэрыялах Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі) / З.І. Антановіч // *Религия и общество – 11: сборник научных статей / под общ. ред. В.В. Старостенко, О.В. Дьяченко*. – Могилев: МГУ имени А.А. Кулешова, 2017. – С. 90–92.
21. Варадинов, Н. Делопроизводство или теоретическое и практическое руководство к гражданскому и уголовному, коллегиальному и одноличному письмоводству, к составлению всех правительственных и частных деловых бумаг и к ведению самых дел, с приложением к оным образцов и форм. – Санкт-Петербург: Тип. Я. Трея, 1857. – 586 с.
22. Дегай, П.И. Учебная книга российской гражданской судопроизводства губерний и областей на общих правах состоящих, составленная для Императорского Училища праведения Павлом Дегаем. – Изд-е 3-е согласов. с послед. изд. Свода Законов. – Санкт-Петербург: Тип. Е. Фишера, 1846. – 250 с.

Паступіў у рэдакцыю 05.03.2024